

Csepp és tenger

A tatárjárás a Mongol Birodalom történetében

B. SZABÓ JÁNOS: *A tatárjárás.
A mongol hódítás és Magyarország.*
Budapest, 2007, Corvina Kiadó. 192 oldal

Ha középkori történelmünk kerül szóba ma, azt figyelhetjük meg, hogy a magyar ember kulturális tudatában őstörténetünk egyes epizódjai mellett igazán erősen két kataklizma képe marad meg, két település nevéhez társítva: a tatárjárás és Muhi, illetve a török hódítás és Mohács. A nemzeti emlékezetben a 19. és a 20. század folyamán végbemenő politikai és közéleti diskurzusok szelektáló, átértelmező és átértékelő hatása folytán a mára megmaradt két kiemelt emlékhely közül a tatárjárás nemzettudatban betöltött „színtelen, szagtalan” volta ellen sokan próbáltak tenni történészként – inkább kevesebb, mint több sikerrel.

Ennek okait valószínűleg a történelmi esemény ki nem hangsúlyozott komplexitásában kell keresnünk. Az 1241–42. évi tatárjárást a magyarság számára az államalapításhoz hasonló horderejű választóvonalnak tekinti a történetírás, és a 19. század óta gyakran kiemelte annak társadalmi, demográfiai, belpolitikai, váráépítészeti és hadszervezetben betöltött hatását, jelentőségét.¹ Már-már úgy tűnik, a mongolok statisztaszereplők csupán a Magyar Királyság történelmében. Köszönhető ez annak, hogy az események értelmezésénél már nem sokkal Muhi után rögzültek azok a szempontok, melyek a magyar politikát

állították középpontba, és nem egy átfogó eurázsiai folyamat apró részeként fogták fel az eseményeket. A recens történetírás pedig nagyközönség számára készülő, átértelmezett, nívós tudománypopularizáló könyv megjelenetésére nem, csupán az események részletekbe vesző rekonstrukcióinak folyamatos finomítására vállalkozik.²

¹ Szűcs Jenőnél megfigyelhető ez a komplex látásmód *Az utolsó Árpádok* (Budapest, 1993.) című könyvében, de érdemes az ismertett kötet bibliográfiáját is áttekinteni.

² Jó példa a szerző által is sürűn hivatkozott Négyesi Lajos által írt tanulmány (A muhi csata. 1241. április 11. *Hadtörténelmi Közlemények* 1997. elektronikus formátumban: <http://epa.oszk.hu/00000/00018/00001/pdf/muhely.pdf>) Hozzáférés: 2011.09.15.

Az összefoglaló jellegű, a szélesebb közönség érdeklődésére is számot tartható munkák közt mindenképp megemlítendő az 1981-ben kiadott *A tatárjárás emlékezete*, valamint a *Nemzet és emlékezet* sorozat vonatkozó, 2003-as kötete. Dacára azonban annak, hogy mindkét munka a legigényesebb történeti gyűjtemények sorába tartozik, ismeretterjesztő jellegük elveszni látszik, mivel az előbbi egy 24 oldalas előtanulmánnyal ellátott, igen részletes tematikus forráskiadvány, utóbbi pedig egy, már a méretével is riasztó forrás-, és tanulmánygyűjtemény.

Mind a fent leírt történeti értelmezéssel, mind szerkesztési móddal is szakít B. Szabó János hadtörténész először 2007-ben megjelent kis alakú könyve, melynek alcímében szereplő sorrend érzékelteti, hogy tárgyalásának központjában a mongol birodalom áll, jóllehet kereteit a magyarországi események határozzák meg.

A témaválasztás magyarázatához hasznos kiegészítő a szerző honlapján olvasható hadtörténész „ars poetica”. Ebben a módszertani választásáról is szót ejt: „A szokásos, 19–20. századi katonai gondolkodásra való támaszkodás helyett megkísérlem egyrészt a fegyvertörténetre és a kísérleti régészet eredményeire támaszkodva újraértelmezni a jól ismert forrásokat, s ezek alapján – külföldi analógiák erőteljes bevonásával – lehetőség szerint rekonstruálni az egykori taktikai és stratégiai gondolkodás lehetőségeit.”³ Az eredetileg II. Rákóczi György törökellenes küzdelmeinek kutatásától kiindulva, figyelmét fokozatosan a középkori hadtörténeti előzmények felé fordító B. Szabó holisztikus látásmódja az 1241-es tatárjárással foglalkozó munkájában is megjelenik.

A könyv öt fejezetben foglalja össze az Ázsia felől érkező támadást előzményeivel és hatásaival együtt. Ebből kettő a Muhinál har-

coló felek bemutatása, a harmadik a kelet-európai, a következő pedig a Magyar Királyság elleni hadjárat leírásával foglalkozik. Az utolsó fejezetben az Arany Horda államának létrejöttével kikristályosodó kelet-európai hatalmi struktúra bemutatásával zárul a kép. Igen sajnálatos, hogy terjedelmi okokból kimaradt a kötetből a 14. századi magyar–tatár harcokat leíró fejezet, melyet azonban a szerző elektronikus formában elérhetővé tett.⁴

A történet fő szála ott kezdődik, ahol a magyar történelem szempontjából kardinálisnak számító tatárjárás felé vezető események láncolata beindult: 1206-ban, az Onon folyó forrásánál. Az ázsiai mongol expanziót elbeszélő első fejezet nem csupán az eseményeket ismerteti, melyek során Hvárezm és Grúzia után a mongol csapatok fokozatosan Európa közelébe kerültek, és a Kalka melletti győzelmükkel az európai közvélemény figyelmét is felkeltették. Az eseménytörténet mellett rövid kitérőkkel az olvasó betekintést kap a mongol hadszervezet számára alárendelt társadalomba, taktikájukba, hadi kultúrájukba, és fegyverzetükbe (40–50.) Rendkívül hasznos, hogy a szerző sűrűn hivatkozik a téma alapvető forrásaira is, mint *A mongolok titkos története* vagy Julianus útleírása.

A nyugati irányba folytatott hadjáratok mellett nem maradnak említés nélkül a mongolok ázsiai manőverei sem. A Csin-dinasztia által uralt Észak-Kína elleni hadjáratok kiváló gyakorlóterepet biztosítottak a nomádoknak, és nem mellesleg az 1230-as évektől már a terület gazdasága is a mongol hadigépezetet támogatta. A hódítókról fennmaradt kínai források jóval árnyaltabb és alaposabb képet nyújtanak, mint Spalatói Tamás vagy Rogerius írásai. A szerző oldalakon keresztül, megszákítás nélkül idézi egy dél-kínai Szung alattvaló követjárásáról való feljegyzéseit (31–40.).

³ Szakmai célkitűzéseim menüpont. <http://www.janosbszabo.hu/Hozzaferes>: 2011.02.28.

⁴ A középkor utolsó magyar–tatár háborúi. <http://www.mindprint.hu/websites/janosbszabo/text/b02-tx01.pdf> Hozzáférés: 2011.09.15.

A Magyar Királyság bemutatása a második részben hasonló szerkezetet vesz fel: B. Szabó először a 13. század eleji Közép-Európa politikai panorámáját vázolja föl: a magyar külpolitika, az Árpád-ház dinasztikus kapcsolatain keresztül a mongol invázió előtt álló Kelet-Európa fontosabb politikai szereplőiről is rövid képet kap az olvasó (58–59.).

Az 1241-es katasztrófát magyarázó okokat mérlegre helyezve, a legújabb kutatások ismertetésével mutatja be a Muhinál harcba bocsátkozó ország hadi potenciálját biztosító hátteret: szóba kerül a köztudatban elfeledett és a 11–13. századi Magyar Királyság haderejének derekát biztosító várispánság fogalma (61.), a katonai kíséret, valamint a betelepült segédnépek: a besenyők, székelyek, kálizok és „latin” telepések (64–68.). A hadszervezet kapcsán az olvasó rövid bevezetést kap arról, milyen fogalmi és megfeleltetési problémákkal áll szemben a történész, ha becslésekbe kell bocsátkoznia a hadsereg létszámára vonatkozólag, és a szerző fentebb már említett munkásságának ismertetésben nem meglepő, hogy lényeges terjedelemben, ábrákkal illusztrálva ismerteti a korabeli, rekonstruált fegyverzetet. „Basgird és Körel királyságának” leírása II. András és IV. Béla belpolitikájának rövid ismertetésével végződik.

A kelet-európai és az ázsiai nagyhatalmak bemutatásával lezárul a kötet statikus része, a hátralévő három fejezetben tárgyalja az 1235. évi kurultaj kelet-európai következményeit. Külön fejezet foglalkozik a Volga felől induló újabb mongol előrenyomulással, mely 1237 és 1241 között több hullámban mosta el a kun törzseket, az orosz fejedelemségeket, Kijevet. Talán ez a fejezet számíthat újdonságnak a laikus olvasók, de akár a történészhallgatók számára is, hiszen a magyar vereség képe hajlamos eltakarni a mongol hódításnak köszönhető kelet-európai politikai átrendeződés tényét, melyről viszont itt rövid áttekinthető képet kapunk (85–100.).

A kelet-európai-síkságon zajló események mellett szó esik még a Kaukázus vidékén

folytatódó mongol hadmozdulatokról (94.), illetve a Nyugat-Európa felől érkező reakciókról (108–109.).

Jóllehet néhol zavarónak tűnnek olyan historiográfiai kitérők, mint Poppo von Osterna nagymester valótlan halálának említése Długosz *Annales*-ével kapcsolatban (106.), vagy Vladislav Sternberk⁵ fiktív alakjának tisztázása (101.), mégis inkább azt érdemes figyelembe vennünk ezekkel kapcsolatban, hogy B. Szabó gyakran túllép hadtörténeti minőségén, és az eseménysorozatnak a kulturális emlékezetben akár történelmi alap nélkül elfoglalt helyeivel is foglalkozik.

Ahol a második fejezetben abbahagyta a Kárpát-medencében zajló események tárgyalását, oda tér vissza a kötet leghosszabb, negyedik fejezetében. A korábban már ismertezett birtokpolitika után a muhi történésekhez közvetlenül kapcsolódó másik belpolitikai töréspont, a kunok befogadásának tárgyalásával indul a fejezet. E kérdés fontosságát Veszprémy László is kiemelte a könyvről írt recenziójában.⁶ A középkori nemzetiségi viszonyok bemutatása nem tartozik a legkönnyebb feladatok közé, itt mégis nagyon jól nyomon követhető, hogyan fokozódhatott a magyar „közvélemény” kunok iránti ellenszenvé végzetes mértékűvé.

Az események leírásánál B. Szabó sűrűn idézi Spalatói Tamást, illetőleg Rogerius munkájának részleteit, némely résznél viszont inkább magyarázza a forráshelyet. A muhi hadmozgások bemutatása természetesen csak a körülmények előzetes körbejárása után történik, miután sorra veszi a csatával kapcsolatos hadászati tényezőket: a hadsereg létszámának becslését és a nehézlövesség szerepének értékelését. Kevésbé hangsúlyozott szempontokkal, történeti analógiákkal egészíti ki a dalmáciai történetírónál a vereség egyik okaként említett

⁵ Helyesen Jaroslav že Sternberka.

⁶ VESZPRÉMY LÁSZLÓ: A tatárjárás. *Hadtörténeti Közlemények* 121. 2008. 470–473.

szekérvár-taktikát, és ír a csata helyszínének kiválasztásáról is.

A történeti vizsgálódása nem szűkül le az uralkodó és a politikai elit reakcióira, rövid áttekintésben megismerjük az ország keleti részeinek sorsát 1241 nyaráig, ekkor a szerző mintegy a történelmi holtidőt kihasználva tér át a német területeken játszódó politikai eseményekre.

A mongolok kivonulásánál a már ismert ok, Ögödej nagykan utódjának megválasztására összehívott kurultaj miatti távozás mellett B. Szabó ismerteti az olvasóval olyan cáfolt nézeteket, mint Sinor Dénes ökológiai elmélete, vagy a kelet-európai történetírásban meggyökeredzett elképzelést arról, hogy az orosz fejedelemségek meghódításának során kivérezték a mongol seregek.

A kötet lezárásául a szerző az új kelet-európai status quo kialakulását mutatja be. Bár

az utolsó fejezet témája csak lazán kapcsolódik a tatárjáráshoz, mégis talán laikusok számára az egyik legáttekinthetőbb összefoglalás a 13. századi Kelet-Európa nomád hatalmi berendezkedéséről és IV. Béla belpolitikájáról.

A *tatárjárás* a laikus és a történelemmel napi szinten foglalkozó olvasó számára egyaránt ajánlott, tömör, érdekfeszítő, naprakész összegzés. Ismeretterjesztő volta ellenére őszintén ajánlhatják (és 2007-es megjelenése óta ajánlják is) a hadtörténet vagy a steppetörténet szakavatott ismerői is, hiszen a már-már megszámlálhatatlan szereplő, helyszín és eseményszál közt az olvasót magabiztosan végigvezető B. Szabó János hiánypótló munkát, népszerű történelmet helyez elénk. Éppen ezért öröndetes, hogy a könyv második, javított kiadása 2010-ben újra megjelenhetett a könyvhéten.

GYARMATI SÁNDOR

Belvedere Meridionale Alapítvány

2010. évi beszámoló

KÖLTSÉGVETÉSI TÁMOGATÁS FELHASZNÁLÁSA

A szervezet a 2010. évben nem részesült költségvetési támogatásban.

CÉL SZERINTI JUTTATÁSOK KIMUTATÁSA

A szervezet nem részesült cél szerinti juttatásban.

A KÖZHASZNÚ SZERVEZET VEZETŐ TISZTSÉGVISELŐINEK NYÚJTOTT JUTTATÁSOK:

Díjazás nem került kifizetésre a vezető tisztségviselők részére.

Juttatásban sem részesültek a vezető tisztségviselők.

Az alapítvány tisztségviselői a 2010. év folyamán semmiféle juttatásban, tiszteletdíjban nem részesültek.

KÖZHASZNÚ TEVÉKENYSÉGRŐL SZÓLÓ TARTALMI BESZÁMOLÓ A 2010. ÉVBEN

– Az alapítvány 2010-ben:

- tudományos tevékenység;
- képességfejlesztés;
- ismeretterjesztés;
- kulturális tevékenység;